

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais įvairovės suderinamumas

Algirdas Taminskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privačios teisės katedros partnerystės profesorius

Socialinių mokslų (teisė) daktaras

Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius

El. paštas: ataminskas@gmail.com

Pagrindiniai žodžiai: Konstitucinis Teismas, savininko teisių apsauga

---

Įvadas

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau ir – Konstitucinis Teismas) doktriną asmens konstitucinė teisė į nuosavybę yra esminė (būtina) jo ūkinės veiklos laisvės įgyvendinimo sąlyga. Kadangi ribojant asmens teisę į nuosavybę yra ribojama ir asmens ūkinės veiklos laisvė, todėl įstatymų leidėjas, ribodamas šią teisę, yra saistomas Konstitucijos normų ir principų: šios teisės negalima riboti daugiau negu tai būtina demokratinėje visuomenėje, kai reikia apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes ir viešąjį interesą.

Konstitucinio Teismo doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais įvairovė suponuoja poreikį nuosekliai, pradedant nuo doktrinos formavimo ištakų konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo tiriama restitucijos santykius reglamentuojančių teisės normų atitiktis Konstitucijai, ir sistemiskai atskleidžiant jos vystymo remiantis esminėmis doktrininėmis nuostatomis, be kita ko, susijusiomis su nuosavybės paėmimu visuomenės poreikiams, savininko teisių ribojimu, formavimą išanalizuoti per tris dešimtmečius Konstitucinio Teismo išvystytą savininko teisių apsaugos doktriną. Tai ir yra šio straipsnio tyrimo objektas, kurio siekiama atskleidžiant, analizuojant, argumentuotai vertinant per tris dešimtmečius Konstitucinio Teismo suformuotą savininko teisių apsaugos doktriną, kai kuriais aspektais netgi pateikiant įžvalgas, kurios, straipsnio autoriaus nuomone, būtų naudingos nuosekliai jos vystymui.

Straipsnyje dominuoja šaltinių, kurių dauguma yra nagrinėjamai temai aktualūs Konstitucinio Teismo baigiamieji teisės aktai, analizės ir apibendrinimo metodai. Taip pat naudojami sisteminis ir loginis tyrimo metodai.

Su straipsniu susijusiomis temomis yra parašyta keletas mokslo darbų: E. Švilpaitė moksliniame straipsnyje pateikia Konstitucinio Teismo poziciją nuosavybės teisės apribojimų legitimumo klausimu, lyginant ją su 1950 m. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymo praktikos suformuluotomis nuosavybės teisės ribojimo principinėmis nuostatomis (Švilpaitė, 2002). R. Svetikaitė dviejuose moksliniuose straipsniuose analizuoja konstitucinius nuosavybės teisių atkūrimo pagrindus, siekdama pagrįsti poziciją, kad teisę į nuosavybės atkūrimą užtikrina Konstitucijos 23 straipsnis, aiškintinas sistemiškai, neatsiejamai nuo Konstitucijoje suformuluoto atviros, darnios, teisingos pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio, kad restituciją nustatančiam teisiniam reguliavimui taikytini kriterijai, įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje (Svetikaitė, 2006, 2007). Daktaro disertacijoje R. Svetikaitė analizuoja konstitucinių nuosavybės teisės apsaugos garantijų apimtį, jų taikymo sritis bei teisės į nuosavybės teisių atkūrimą sąsajas su konstitucinėmis nuosavybės teisės apsaugos garantijomis, akcentuoja šių garantijų taikymo nuosavybės teisių restitucijai galimybes bei ypatumus (Svetikaitė, 2008). L. Baublio moksliniame straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas teisingumo sampratos Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje analizei (Baublys 2008). R. Ruškytės moksliniame straipsnyje nagrinėjami, autorės nuomone, svarbiausi 1993–2008 metais Konstitucinio Teismo nutarimuose suformuoti nuosavybės doktrinos aspektai stengiantis parodyti jų sąsajas su kitais Konstitucijos straipsniais ir principais, palyginti su kai kurių kitų valstybių konstitucinių teismų, Europos Bendrijų Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrina (Ruškytė, 2009).

Šis straipsnis jame esančių teiginių ir (ar) išvadų aspektu iš esmės nekorliuoja su minėtais straipsniais, o tiek, kiek koreliuoja, pateikiamas motyvuotas minėtų straipsnių teiginių ir (ar) išvadų vertinimas, dėl daugumos iš kurių jis yra priešingas. Tai, straipsnio autoriaus nuomone, turėtų paskatinti mokslines diskusijas, taip pat pasitarnauti ir Konstitucinio Teismo doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais nuosekliam vystymui.

Straipsnį sudaro keturios dalys: pirma dalis skirta išanalizuoti ir įvertinti doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais formavimą konstitucinės justicijos bylose dėl restituciją reglamentuojančių normų atitikties Konstitucijai, antroji – atskleisti Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies esmines doktrines nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams nuostatas, trečioji – išsiaiškinti, iš kokių Konstitucijos nuostatų kildinami nuosavybės teisės ribojimai ir trumpai atskleisti nuosavybės teisės ribojimo konstitucinius pagrindus, o ketvirtoji – kritiškai išanalizuoti nuosavybės turinio interpretavimo reikšmę doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais vystymui.

1. Doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais formavimas konstitucinės justicijos bylose dėl restituciją reglamentuojančių normų atitikties Konstitucijai

Savininko teisių apsaugos klausimais Konstitucinis Teismas pirmą kartą pasisakė 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime, kuriame nurodė, kad nuosavybės neliečiamumas reiškia savininko, kaip subjektinių teisių į turtą turėtojo, teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo teisių, taip pat valstybės pareigą ginti ir saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsinosi į ją. 1994 m. sausio 19 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad įstatymų leidėjas gali reguliuoti savininkų ir kitų nuosavybės teisi- nių santykių dalyvių subjektines teises tik įstatymu nustatydamas šių teisių turinį.

Nuoseklią doktriną savininko teisių apsaugos klausimais Konstitucinis Teismas pradėjo formuoti konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo sprendžia- ma dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nel- kilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ kai kurių nuostatų atitikties Konsti- tucijos 23 straipsniui. Reikšmingus pirminius akcentus šiais klausimais Konstitu- cinis Teismas išdėstė 1994 m. gegužės 27 d. nutarime, pradėdamas nuo privačios nuosavybės teisės grąžinimo į šalies teisės sistemą Laikinojo Pagrindinio Įstatymo nuostatomis svarbos įvertinimo.

Šiame nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 44 straipsnio ir 1992 metų Konstitucijos 46 straipsnio konstitucinėmis nuostatomis privačios nuosavybės teisė yra grąžinta į šalies teisės sistemą. Tuo pa- tvirtintas 1938 m. gegužės 12 d. Konstitucijos nuostatų, reguliavusių nuosavybės teisę, tęstinumas. Tačiau visiškai atkurti 1940 metais buvusios nuosavybės santykių siste- mos objektyviai neįmanoma. Įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrin- dinio Įstatymo“ buvo konstatuota, kad negalima nepaisyti net okupacijos laikotarpiu įvykusių permainų. Šio įstatymo preambulėje nustatyta, kad Aukščiausioji Taryba atsižvelgia į būtinumą suderinti atstatytas 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konsti- tucijos nuostatas „su pakitusiais politiniais, ekonominiais ir kitais visuomeniniais santykiais“¹.

Konstitucinis Teismas pirmiau minėtame nutarime taip pat nurodė, kad Aukščiausioji Taryba iki nacionalizacijos turėtas nuosavybės teises (konkretaus asmens teisę turtą valdyti, juo naudotis ir disponuoti) laikė neteisėtai nutraukto- mis. Nuosavybės teisių tęstinumo nuostatos paskelbimas buvo pagrindas ribotai restitucijai vykdyti, t. y. pažeistoms nuosavybės teisėms apginti įstatymų nustatyto- mis sąlygomis ir tvarka. Įvertinęs Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. lapkričio 15 d. nutarimo teiginį, kad „Lietuvos piliečiai turi teisę susigrąžinti įstatymo apibrėžtose

1 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 1994 m. gegužės 27 d. nutarimas.

ribose ir tvarka išlikusį jiems priklausiusį turtą natūra, o nesant galimybės susigrąžinti, gauti kompensaciją“, Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog nuostata, kad jei negalima grąžinti turto natūra, turi būti skiriama kompensacija, neprieštarauja nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių gynimo *principams*, nes teisinga kompensacija taip pat užtikrina nuosavybės teisių atstatymą.

Pirmiau minėtame nutarime Konstitucinis Teismas nurodė ir tai, kad, vykdamant visuotinę nacionalizaciją (Liaudies Seimo 1940 m. liepos 22 d. deklaracija dėl visos Lietuvos žemės paskelbimo tautos, t. y. valstybės, nuosavybe, 1940 m. liepos 23 d. Bankų ir stambiosios pramonės nacionalizacijos deklaracija) ir taip likviduojant privatinę nuosavybę, buvo ne tik šiurkščiai pažeista 1938 metų Lietuvos Konstitucija, bet ir smurtu, neteisėtai paneigta žmogaus prigimtinė teisė į privatinę nuosavybę; tokių okupacinės valdžios savivalės aktų pagrindu negalėjo atsirasti ir neatsirado teisėta valstybinė nuosavybė, nes neteisės pagrindu negali atsirasti teisė, todėl ir tokiu būdu iš žmonių atimtas turtas laikytinas tik faktiškai valstybės valdomu turtu. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad iki turto grąžinimo ar atitinkamos kompensacijos išmokėjimo buvusio savininko subjektinės teisės į konkretų turtą dar nėra atstatytos; įstatymas, kol nėra pritaikytas konkrečiam subjektui dėl konkretaus turto grąžinimo, pats savaime subjektyvių teisių nesukuria; esant tokiai situacijai, valstybės įgaliosos institucijos sprendimas grąžinti turtą natūra ar kompensuoti jį turi tokią juridinę reikšmę, kad tik nuo to momento buvęs savininkas įgyja savininko teises į tokį turtą. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad, sprendžiant žemės grąžinimo buvusiems savininkams problemą, neišvengiamai susiduriama su per 50 metų suformuota ekonominių-socialinių santykių sistema. Pasikeitė žemėnauda: žemės masyvai buvo užsodinti miškais; atsirado naujų vandens telkinių; buvo nutiesti geležinkeliai ir automobilių keliai, naftos ir dujų magistraliniai vamzdynai; išsiplėtė miestų teritorijos ir pramonės įmonių užimti žemės plotai; buvo sukurti ir šiuo metu funkcionuoja stambūs specializuoti žemės ūkio produkcijos gamybos kompleksai. Dėl tokių naujų aplinkybių neįmanoma ignoruoti valstybės teisės reguliuoti nuosavybės teisių atstatymo sąlygų taip, kad būtų maksimaliai suderinti buvusių savininkų interesai ir visuomenės poreikiai. Todėl valstybės ir jos institucijų veikla nustatant neteisėtai nutrauktos nuosavybės teisių atstatymo tvarką ir sąlygas turi būti grindžiama Konstitucijoje suformuotomis nuosavybės teisių apsaugos bei bendrą tautos gerovę užtikrinančiomis nuostatomis.

Konstitucinis Teismas 1994 m. gegužės 27 d. nutarime nurodęs, kad 1992 m. lapkričio 2 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos Konstitucijai, vėliau keisti galiojantys ir priimti nauji įstatymai taip pat turėjo būti derinami su ja, pažymėjo, jog nuosavybės teisių atstatymas ir žemės reforma yra neatskiriami procesai, jų vienovė reiškiasi per bendrą objektą – žemę, dėl to nuosavybės teisių į žemę atstatymas derinamas ir su žemės reforma.

Taigi, galima teigti, kad Konstitucinis Teismas 1994 m. gegužės 27 d. nutarime suformulavo šiuos doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais formavimui reikšmingus pirminius akcentus: pirma, grąžinus privačios nuosavybės teisę į šalies teisės sistemą, bet dėl objektyvių priežasčių (pakitę politiniai, ekonominiai ir kiti visuomeniniai santykiai) nesant galimybės visiškai atkurti 1940 metais buvusios nuosavybės santykių sistemos, iki nacionalizacijos turėtos neteisėtai nutrauktos subjektinės nuosavybės teisės, pripažinus jų tęstinumą, turi būti apgintos įstatymų nustatytais sąlygomis ir tvarka vykdant ribotą restituciją; antra, jei negalima grąžinti turto natūra, teisinga kompensacija taip pat užtikrina nuosavybės teisių atstatymą ir neprieštarauja nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių gynimo principams; trečia, valstybė yra tik faktinė okupacinės valdžios savivalės aktų pagrindu iš žmonių atimto turto valdytoja, bet ne savininkė, nes neteisės pagrindu negali atsirasti teisė; ketvirta, įstatymas, kol nėra pritaikytas konkrečiam subjektui dėl konkretaus turto grąžinimo, pats savaime subjektinių teisių nesukuria; tik nuo valstybės įgaliotos institucijos sprendimo grąžinti turtą natūra ar kompensuoti jį priėmimo momento buvęs savininkas įgyja savininko teises į tokį turtą; penkta, valstybės ir jos institucijų veikla nustatant neteisėtai nutrauktos nuosavybės teisių atstatymo tvarką ir sąlygas turi būti grindžiama Konstitucijoje suformuluotomis nuosavybės teisių apsaugos bei bendrą tautos gerovę užtikrinančiomis nuostatomis; šešta, 1992 m. lapkričio 2 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos Konstitucijai, su ja turi būti derinami vėliau keisti galiojantys ir priimti nauji įstatymai, o taip pat nuosavybės teisių atstatymą ir žemės reformą, kaip neatskiriamus procesus, kurių vienovė reiškiasi per bendrą objektą – žemę, reglamentuojantys įstatymai turi būti derinami ir tarpusavyje.

Konstitucijos 23 straipsnyje nustatyta:

„Nuosavybė neliečiama.

Nuosavybės teises saugo įstatymai.

Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.“

Įvertinus visa, kas pirmiau nurodyta, akivaizdu, kad Konstitucinis Teismas 1994 m. gegužės 27 d. nutarime suformulavo Konstitucijos 23 straipsnio 1 ir 2 d. pagrindu formuotinos doktrinos savininko teisių apsaugos klausimais reikšmingus pirminius akcentus.

Esant situacijai, kai dėl prieš 50 metų neteisėtai atimto nekilnojamojo turto grąžinimo natūra ar kompensacijos už jį išmokėjimo buvo priimtas ribotą restituciją numatantis įstatymas, juolab Konstituciniam Teismui konstatavus, kad toks įstatymas, kol nėra pritaikytas konkrečiam subjektui dėl konkretaus turto grąžinimo, pats savaime subjektinių teisių nesukuria, konstitucinės justicijos byloje, kuriose buvo sprendžiama dėl tokio ribotą restituciją numatančio įstatymo normų atitikties Konstitucijai, nebuvo pagrindo spręsti dėl jų atitikties Konstitucijos 23 straipsnio 3 daliai.

Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje reglamentuotas subjektinės nuosavybės teisės paėmimas, t. y. nuosavybės teisės į konkretų turtą paėmimas iš konkretaus šios teisės turėtojo – savininko. Konstitucijos 23 straipsnio 1 ir 2 dalys, skirtingai nei 3 dalis, sietinos ir su nuosavybės teise kaip pagrindine daiktine teise objektyviaja prasme, ypač privačios nuosavybės teise, kaip viena iš nuosavybės teisės rūšių, kuri pagal Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalį yra vienas iš tautos ūkio pagrindų, kuriais kaip konstitucinėmis vertybėmis grindžiamas Lietuvos ūkis.

Žvelgiant iš nūdienos pozicijų konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo sprendžiama dėl ribotą restituciją numatančio įstatymo normų atitikties Konstitucijai, buvo pagrindas spręsti dėl jų atitikties Konstitucijos 23 straipsnio tik 1 ir 2 dalims, taip pat, šio straipsnio autoriaus nuomone, tokių normų atitiktis Konstitucijai turėjo būti vertinama sprendžiant, ar jos neprieštaravo Konstitucijos preambulėje įtvirtintam teisingumo ir teisinės valstybės siekiui.

Todėl reikia sutikti su mokslo darbuose pateikiamu vertinimu, pagal kurį nuosavybės restitucijos įstatyme suformuluotų nuosavybės teisių atkūrimo sąlygų konstituciniai pagrindai įtvirtinti valstybės tęstinumą atspindinčiose 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatose, be kita ko, Konstitucijos 23 straipsnyje, kurios, įvertinus Konstitucijos kaip vientiso akto prasmę bei atsižvelgiant į nuosavybės atkūrimo teisinių santykių ypatumus, sistemiškai siejamos su kitų Konstitucijoje, visų pirma jos preambulėje įtvirtintų vertybių, kaip antai: atviros, darnios, teisingos pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, užtikrinimu (Svetikaitė, 2006, p. 147–148). Tačiau nėra pagrindo sutikti su vertinimu, kad nuosavybės teisių atkūrimą (atstatymą) reglamentuojančių teisės normų, nustatančių išlikusio nekilnojamojo turto negrąžinimo natūra sąlygas ir kompensacijų už jį dydį, konstitucingumo matu visų pirma laikytini konstituciniai nuosavybės teisės ribojimo kriterijai, įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje, reglamentuojančioje nuosavybės paėmimo, arba nusavinimo, visuomenės poreikiams konstitucines garantijas (Svetikaitė, 2007, p. 102).

Deja, 1994 m. gegužės 27 d. nutarime Konstitucinis Teismas, pažymėjęs, kad Lietuvos Respublikos įstatyme „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ vartojama sąvoka „išpirkimas“ faktiškai reiškia valstybės įgaliotų institucijų teisę priimti sprendimą buvusiam savininkui negrąžinti išlikusio nekilnojamojo turto, jeigu yra atitinkamos paties įstatymų leidėjo nustatytos sąlygos, nurodė, jog turto išpirkimą sąlygoja visuomenės poreikis jam, išpirkimas yra ne savanoriškas turto perleidimas, bet jo paėmimas kompensuojant vertę. Tokiu būdu Konstitucinis Teismas sudarė prielaidas, kitose konstitucinės justicijos bylose sprendžiant dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ kai kurių nuostatų atitikties Konstitucijos 23 straipsniui, spręsti ne tik dėl jų atitikties šio straipsnio 1 ir 2 dalims, bet ir 3 daliai, reglamentuojančiai subjek-

tinės, t. y. konkretaus subjekto (savininko) turimos, nuosavybės teisės į konkretų turtą paėmimą. Nors, kaip minėta pirmiau, šiame nutarime aiškindamas Lietuvos Respublikos įstatyme „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ įtvirtintą teisinį reguliavimą Konstitucinis Teismas nurodė, kad įstatymas, kol nėra pritaikytas konkrečiam subjektui dėl konkretaus turto grąžinimo, pats savaime subjektinių teisių nesukuria.

Konstitucinis Teismas šiuo aspektu (dėl atitikties ir Konstitucijos 23 str. 3 d.) doktriną savininko teisių apsaugos klausimais plėtojo ir kitose konstitucinės justicijos bylose, kuriose sprendė dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ kai kurių nuostatų atitikties Konstitucijos 23 straipsniui.

Spřsdamas dėl nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą reglamentuojančio įstatymo nuostatos, pagal kurią natūra negrąžinama žemė, suteikta gyventojų asmeniniam ūkiui, atitikties Konstitucijai, Konstitucinis Teismas 1995 m. kovo 8 d. nutarime visuomenės poreikio sampratą išplėtojo visuomenės poreikio vykdant žemės reformą aspektu nurodydamas, kad jeigu dėl susiklosčiusių faktinių žemėnaudos santykių, vertintinų kaip visuomenės poreikis vykdant žemės reformą, negalima grąžinti žemės natūra, ji iš buvusio savininko gali būti išperkama. Šiuo aspektu, kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, išspręsti tarp asmenų, siekiančių atstatyti nuosavybės teisę į žemę, ir asmenų, kurie pagal Lietuvos valstybės teisės aktus jau naudoja konkretų žemės plotą kaip asmeninio ūkio žemę ir kurie nori ją toliau naudoti, įskaitant ir galimybę ją privatizuoti, kilusį interesų konfliktą įmanoma tik teisės pagrindu, įvertinus realią ekonominę padėtį, taip pat ir visuomenės psichologinę būseną, šios problemos socializacijos dydį. Taigi, galima teigti, jog Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtinta nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams samprata vykdomos žemės reformos aspektu buvo išplėta tiek, kad ji apėmė kaip kriterijus ne tik realią ekonominę padėtį, bet net ir visuomenės psichologinę būseną bei problemos socializacijos dydį, t. y. tokius kriterijus, kurie nebūdingi sprendžiant dėl visuomenės poreikio (ne)buvimo Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies kontekste.

Teisingo atlyginimo sampratos ypatumus išperkant žemę ar kitą nekilnojamąjį turtą valstybės reikmėms iš piliečių, kuriems atstatomos nuosavybės teisės, Konstitucinis Teismas atskleidė 1998 m. birželio 18 d. nutarime. Konstitucinis Teismas šiame nutarime pažymėjo, jog akivaizdu, kad konstitucine nuosavybės neliečiamumo garantija, konstituciniu privačios nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams suregulavimu paneigiama visuotinės, neatlygintinos nacionalizacijos galimybė. Nors Konstitucinis Teismas nurodė, kad tokia Konstitucijos 23 straipsnio funkcijos samprata suponuoja tai, kad ir atstatant okupacinės valdžios neteisėtai visuotinai paneigtas piliečių nuosavybės teises turi būti laikomasi teisingo atlyginimo už valstybės išperkamą turtą principo, vis dėlto pažymėjo, kad valstybės išperkamo

turto kompensavimo teisinį reguliavimą, be kitų veiksmų, lėmė ir ribotos materialinės ir finansinės valstybės galimybės. Todėl, atsižvelgiant į valstybės galimybes, gali būti nustatyti atitinkami kompensacijų už valstybės išperkamą turtą dydžiai. Konstitucinis Teismas, pasisakydamas dėl teisingo kompensacijos už valstybės išperkamą turtą dydžio nustatymo, kaip reikšmingą kriterijų nurodė jos dydžio vertinimą visų visuomenės narių lygiateisiškumo kontekste, nes įstatymu prisiimta prievolė mokėti tam tikrai asmenų kategorijai atitinkamas kompensacijas už valstybės išperkamą turtą, iš esmės tenka kitiems visuomenės nariams. Taigi, galima teigti, jog pagal Konstitucinio Teismo suformuluotus Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintos teisingo atlyginimo už visuomenės poreikiams paimamos nuosavybės sampratos ypatumus, atsižvelgiant į kuriuos turėtų būti sprendžiamas teisingos kompensacijos, mokamos piliečiams, kuriems atstatomos nuosavybės teisės, už valstybės išperkamą nekilnojamąjį turtą dydžio klausimas, teisinga kompensacija apskritai nesietina su valstybės išperkamo nekilnojamojo turto rinkos kaina.

Konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo sprendžiama dėl nuosavybės atkūrimą (atstatymą) reglamentuojančio įstatymo ir su juo susijusių įstatymų bei kitų teisės aktų kai kurių nuostatų atitikties Konstitucijai, formuotą doktriną nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams klausimais Konstitucinis Teismas iš dalies apibendrino 2003 m. kovo 4 d. nutarime. Bet svarbiausia, kad šią doktriną Konstitucinis Teismas minėtame nutarime atskyrė nuo Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies doktrinos, kurios esmines nuostatas suformulavo 2001 m. balandžio 2 d. nutarime ir išplėtojo minėtame 2003 m. kovo 4 d. nutarime.

Pakartojęs 1998 m. spalio 27 d. nutarimo teiginį, kad konstitucinė nuosavybės teisės apsaugos garantija – tai *status quo* garantija, nes ji pirmiausia saugo asmens turimas nuosavybės teises, Konstitucinis Teismas 2003 m. kovo 4 d. nutarime pabrėžė, kad išlikusio nekilnojamojo turto išpirkimo iš piliečių, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, negalima visiškai tapatinti su nuosavybės paėmimu iš savininko visuomenės poreikiams; sprendžiant, ar kompensacija už natūra negražinamą išlikusį nekilnojamąjį turtą yra teisinga, atsižvelgtina į tai, kad ne Lietuvos valstybė neteisėtai nacionalizavo ar kitais neteisėtais būdais nusavino savininkų turtą; teisingumo atkūrimas, kai savininkams yra kompensuojama už natūra negražinamą išlikusį nekilnojamąjį turtą, turi dvi puses: tai teisingumas ir savininko, ir visos visuomenės atžvilgiu; atkuriant teisingumą savininkų atžvilgiu, negali būti nepaisoma teisingumo visos visuomenės, kurios nariai yra ir šie savininkai, atžvilgiu; nuosavybės teisių atkūrimo procese turi būti siekiama pusiausvyros tarp asmenų, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, ir visos visuomenės interesų; sprendžiant, ar kompensacija už natūra negražinamą išlikusį nekilnojamąjį turtą yra teisinga, atsižvelgtina ne tik į negražinamo natūra turto dabartinę rinkos vertę, bet ir šio turto vertę tuo metu, kai jis buvo neteisėtai nacionalizuotas ar kitais neteisėtais būdais nusavintas, taip pat į šio turto kokybės ir vertės pokyčius;

valstybė negali nustatyti tokių kompensavimo būdų ir dydžių, kurie visuomenei ir valstybei būtų finansiškai nepakeliami, uždėtų visuomenei neproporcingai didelę finansinę našta, galėtų sukelti socialinę įtampą ir priešpriešą; priešingu atveju būtų pažeistas konstitucinis darnios ir teisingos visuomenės imperatyvas.

2007 m. liepos 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad visuomenės poreikių, dėl kurių vykdančią restituciją tam tikras turtas nėra grąžinamas savininkams natūra, bet yra valstybės išperkamas, samprata yra daug platesnė negu Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje vartojamos sąvokos „visuomenės poreikiai“ turinys.

2. Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies esminės doktrininės nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams nuostatos

2001 m. balandžio 2 d. nutarime Konstitucinis Teismas detalai, nesiedamas su kokiais nors santykių ypatumais (nuosavybės teisių atkūrimo ar pan.), pirmą kartą suformulavo esmines Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies doktrininės nuostatas. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje nurodyti visuomenės poreikiai, kuriems įstatymo nustatyta tvarka ir teisingai atlyginant gali būti paimama nuosavybė – tai visos visuomenės ar jos dalies interesai, kuriuos valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti. Tai visuomet konkretūs ir aiškiai išreikšti visuomenės poreikiai konkrečiam nuosavybės objektui. Pagal Konstituciją paimti nuosavybę (teisingai atlyginant) galima tik tokiems visuomenės poreikiams, kurie objektyviai negalėtų būti patenkinti, jeigu nebūtų paimtas tam tikras konkretus nuosavybės objektas. Be to, Konstitucinis Teismas nurodė, kad paimant nuosavybę visuomenės poreikiams turi būti siekiama įvairių visuomenės ir jos narių teisėtų interesų pusiausvyros.

Pasisakydamas dėl teisingo atlyginimo už pagal Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį visuomenės poreikiams paimamą nuosavybę, Konstitucinis Teismas 2001 m. balandžio 2 d. nutarime nurodė, kad atlyginimas už visuomenės poreikiams paimamą nuosavybę turi būti nustatytas teisingas, kad ši Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies nuostata reiškia ir tai, kad asmuo, kurio nuosavybė paimama visuomenės poreikiams, turi teisę reikalauti, jog nustatytas atlyginimas būtų lygiavertis paimamai nuosavybei.

Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies doktriną Konstitucinis Teismas išplėtojo 2003 m. kovo 4 d. nutarime, kuriame pažymėjo, kad Konstitucijoje nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams siejamas ne su tuo, kam paimta nuosavybė atiteks, bet su tos nuosavybės paėmimo tikslais – panaudoti daiktą visuomenės interesams, socialiai svarbiems tikslams, kuriuos pasiekti galima tik pasinaudojus konkrečiam paimamam daiktui individualiomis savybėmis; ar nuosavybė yra paimama visuome-

nės poreikiams, lemia ne tai, koks subjektas (valstybė, savivaldybė, juridinis ar fizinis asmuo) vėliau taps šios nuosavybės savininku, o tai, ar nuosavybė, kuri buvo paimta iš savininko, tikrai buvo paimta dėl to, kad ji buvo reikalinga visuomenės poreikiams tenkinti, t. y. socialiai svarbiems tikslams, kuriuos pasiekti galima tik pasinaudojus konkrečiu paimamu turto; paimant nuosavybę visuomenės poreikiams, įstatymų leidėjui, neatsižvelgiant į tai, koks subjektas (valstybė, savivaldybė, juridinis ar fizinis asmuo) tampa šios nuosavybės savininku, tenka pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad ši nuosavybė iš tikrųjų būtų naudojama visuomenės poreikiams; ar poreikiai, kuriems paimama nuosavybė, yra visuomenės poreikiai, kiekvieną kartą turi būti sprendžiama individualiai, atsižvelgiant į tai, kokių socialiai reikšmingų tikslų tuo metu paimant būtent tą nuosavybę buvo siekiama.

2003 m. kovo 4 d. nutarime Konstitucinis Teismas suformulavo reikšmingas Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies doktrininės nuostatas, susijusias su procedūrinio aspektu. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pakartojo tai, ką pirmą kartą buvo nurodęs 1998 m. birželio 18 d. nutarime, t. y. kad Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje numatytas nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams suprantamas kaip kiekvienu atveju individualus įstatymo nustatyta tvarka priimamas sprendimas dėl privačioje nuosavybėje turimo turto paėmimo. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį valstybei tenka pareiga įstatymais nustatyti tokią nuosavybės paėmimo tvarką, kuria būtų užtikrinama savininko teisė iš anksto žinoti, kokiems konkrečioms tikslams nuosavybė paimama; priimant sprendimą dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams, tuo pat metu turi būti nustatomas ir atlyginimo už paimamą nuosavybę dydis, taip pat nustatoma, kokia tvarka savininkui bus atlyginama už paimamą nuosavybę; įstatymu nustatytai valstybės ar savivaldybės institucijai, turinčiai teisę priimti sprendimą dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams, tenka pareiga iš anksto (dar prieš priimant sprendimą) informuoti savininką apie ketinimą paimti iš jo nuosavybę visuomenės poreikiams, taip pat apie tai, kaip ir kokia tvarka savininkui bus už ją atlyginama; kol nebus pasiektas susitarimas dėl atlyginimo už paimamą nuosavybę arba kol ginčo neišspręs teismas, nuosavybė iš savininko negali būti paimama.

Savitą išlygą doktrininei nuostatai, pagal kurią, kol nebus pasiektas susitarimas dėl atlyginimo už paimamą nuosavybę arba kol ginčo neišspręs teismas, nuosavybė iš savininko negali būti paimama, Konstitucinis Teismas 2008 m. gegužės 20 d. nutarime suformulavo tiems atvejams, kai nuosavybę visuomenės poreikiams reikia paimti skubiai, kad būtų užtikrinti gyvybiškai svarbūs arba kiti ypač reikšmingi visuomenės interesai. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad reguliuojant santykius, susijusius su ginčų dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams nagrinėjimu teisme, pagal Konstituciją kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų operatyviai šiuos ginčus išspręsti ir taip garantuoti viešąjį

interesą, užtikrinti, kad savininkas nepiktnaudžiautų savo teise gauti teisingą atlyginimą už paimamą nuosavybę ir taip nevilkintų nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams procesą. Todėl Konstitucinis Teismas konstatavo, kad iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti, *inter alia*, teisingo atlyginimo už paimamą visuomenės poreikiams nuosavybę pagrindus, būdus, kad, esant kompetentingos institucijos sprendimui dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams, atlyginimo už paimamą iš savininko nuosavybę dydžio ir šį atlyginimą sumokėjus, teismas, nustatęs, kad nedelsiant nepatenkinus šio visuomenės poreikio bus pakenkta gyvybiškai svarbiems ar kitiems ypač reikšmingiems visuomenės interesams, gali leisti pradėti naudoti nuosavybę visuomenės poreikiams tenkinti dar iš esmės neišsprendus ginčo dėl atlyginimo už paimamą nuosavybę dydžio.

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutarimo doktrinine nuostata, kad negali būti toleruojamos tokios teisinės situacijos, kai, įstatymo nustatytai institucijai priėmus sprendimą dėl žemės paėmimo visuomenės poreikiams ir sumokėjus atlyginimą savininkui, visuomenės poreikis nepamatuočiai ilgai negali būti tenkinamas dėl užtrukusių ginčų ir dėl to negali būti užtikrinti gyvybiškai svarbūs arba kiti ypač reikšmingi visuomenės interesai Vyriausybė rėmėsi siūlydama Seimui pakeisti, be kita ko, Lietuvos Respublikos žemės paėmimo visuomenės poreikiams, įgyvendinant ypatingos valstybės svarbos projektus, įstatymą, Žemės įstatymą, Civilinio kodekso (toliau ir – CK) 4.100 straipsnį.

3. Nuosavybės teisės ribojimo konstituciniai pagrindai

Nuosavybės teisės ribojimo galimybę Konstitucinis Teismas 1997 m. balandžio 8 d. nutarime taip pat kildino iš Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies, kadangi šią normą vertino kaip nustatančią nuosavybės teisių gynimo sąlygas ir tvarką, ir sprendė, kad tai reiškia, jog pagal Konstituciją nuosavybė iš savininko gali būti paimama arba nuosavybės teisių ribojimai nustatomi tik tada, kai toks paėmimas arba ribojimas yra numatytas įstatyme. Pirmą kartą tai, kad nei Konstitucija, nei galiojanti kitų įstatymų sistema, nei visuotinai pripažintos tarptautinės teisės normos nepaneigia galimybės įstatymų nustatytais sąlygomis ir tvarka nusavinti turtą arba apriboti jo valdymą, naudojimą ar disponavimą juo, Konstitucinis Teismas paminėjo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime. 1997 m. balandžio 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas taip pat nurodė, kad įstatymų nustatyti ribojimai neturi paneigti pačios nuosavybės teisės esmės.

Kas yra teisės esmė Konstitucinis Teismas išaiškino 1996 m. balandžio 18 d. nutarime, kuriame pažymėjo, kad tiek žmogaus teisių doktrina, tiek ja besiremianti demokratinė valstybių teisė pripažįsta tam tikrą galimybę riboti nuosavybės

teisę kaip ir kai kurias kitas pagrindines žmogaus teises. Tačiau laikomasi esminės nuostatos, kad negalima ribojimais pažeisti kokios nors pagrindinės žmogaus teisės turinio esmės. Jeigu teisė taip apribojama, kad jos įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jei teisė suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai tokiu atveju būtų pagrindas teigti, jog pažeidžiama pati teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui.

Nuosavybės teisės ribojimo sąlygas Konstitucinis Teismas suformulavo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime, kuriame nurodė, kad pagal Konstituciją nuosavybės teisės ribojimas nėra negalimas, tačiau visais atvejais turi būti laikomasi šių sąlygų: nuosavybės teisė ribojama tik remiantis įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes ir (arba) konstituciškai svarbius tikslus; yra laikomasi proporcingumo principo, pagal kurį įstatymuose numatytos priemonės turi atitikti siekiamus visuomenei būtinus ir konstituciškai pagrįstus tikslus.

4. Nuosavybės teisės turinio interpretavimo reikšmė doktrinai savininko teisių apsaugos klausimais vystyti

Konstitucinio Teismo nutarimuose, kuriuose formuojama Konstitucijos 23 straipsnio doktrina, varijuoja vartojamos formuluotės „nuosavybės teisė“ ir „nuosavybės teisės“. Pavyzdžiui, 1997 m. balandžio 8 d. nutarime vartojama formuluotė „nuosavybės teisių ribojimai“, o 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime – „nuosavybės teisės ribojimas“. Įsigilinus į tokius Konstitucinio Teismo nutarimus matyti, kad nutarimuose, kuriuose vartojama formuluotė „nuosavybės teisė“, turima omenyje viena iš konstitucinių teisių, pagrindinė daiktinė teisė – nuosavybės teisė, o nutarimuose, kuriuose vartojama formuluotė „nuosavybės teisės“, turimos omenyje nuosavybės teisės turinį sudarančios savininko teisės, kurias daugelyje nutarimų Konstitucinis Teismas įvardijo kaip teises valdyti, naudoti nuosavybės teisės objektą ir juo disponuoti. Tik 2006 m. kovo 14 d. nutarime ir keliuose nutarimuose, kuriuose buvo nuorodos į šį nutarimą, Konstitucinis Teismas nuosavybės teisės turinį sudarančias savininko teises apibrėžė nurodydamas, kad pagal Konstituciją savininkas turi teisę su jam priklausančiu turtu atlikti bet kokius veiksmus, išskyrus uždraustus įstatymu, naudoti savo turtą ir lemti jo likimą bet kuriuo būdu, kuriuo nepažeidžiamos kitų asmenų teisės ir laisvės.

Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas. Kadangi valstybė kaip savininkas turimų teisių turinio aspektu negali būti traktuojama skirtingai nei kiti savininkai (tiek fiziniai asmenys, tiek ir kiti juridiniai asmenys, neatsižvelgiant į tai, jie yra privačios ar viešosios nuosavybės teisės subjektai), formuluotė „valdy-

mas, naudojimas ir disponavimas“, apibrėžianti nuosavybės teisės turinį sudarančias savininko teises (savininko teisių triada), yra konstitucinė.

Todėl nėra pagrindo pritarti nuomonei tų mokslinių straipsnių autorių, kurių vertinimu, iki 2006 m. kovo 14 d. nutarimo priėmimo Konstitucinio Teismo doktrinoje naudota savininko teisių triada buvo tik Civiliniame kodekse numatyta nuosavybės ir nuosavybės teisės turinio interpretacija (Ruškytė, 2009, p. 271–272), arba kurie teigia, kad Konstitucinis Teismas turėtų garantuoti konstitucinę nuosavybės teisę remdamasis daugelyje valstybių plėtojama šiuolaikinės nuosavybės teisės doktrina, atsisakančia tradicinio savininko teisių „trejeto“ (Švilpaitė, 2002, p. 67).

Pažymėtina, kad rėmimasis moksliniuose straipsniuose kitų šalių (Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo) praktika nepatvirtina, kad Konstitucinis Teismas nuosavybės teisės turinį turėtų aiškinti esant kitokį nei įtvirtinta Konstitucijoje. Tai, kad dar iki priimant Konstituciją (iki 1992 m.) CK subjektinės nuosavybės teisės turinys buvo apibrėžtas kaip teisė valdyti, naudoti nuosavybės teisės objektą bei juo disponuoti, nereiškia, kad toks Konstitucijoje įtvirtintas subjektinės nuosavybės teisės turinys netapo konstituciniu. Taip pat tai, kad užsienio šalyse, be kita ko, ir Vokietijoje, subjektinės nuosavybės teisės turinį apibrėžianti vadinamoji romėniškoji triada (valdymas, naudojimas, disponavimas) nėra dominuojanti, o savininko teisių turinys apibrėžiamas kaip teisė su priklausančiu turtu atlikti bet kokius veiksmus, išskyrus uždraustus įstatymu ir tuos kuriais būtų pažeidžiamos kitų asmenų teisės ir laisvės, nesudaro pagrindo teigti, kad Konstitucinis Teismas formuojamoje doktrinoje turėtų remtis ne Lietuvos Respublikos Konstitucija, bet užsienio šalių įstatymuose, o tuo pačiu ir tų šalių konstitucinių teismų doktrinoje formuluojamomis nuostatomis.

Pažymėtina ir tai, kad konstitucinė nuosavybės teisės turinį sudarančių savininko teisių triada (valdymas, naudojimas ir disponavimas), kurioje nurodomos teisės apima visus veiksmus, kuriuos įmanoma atlikti su nuosavybės teise turimu objektu, reikšminga ir galėtų padėti Konstituciniam Teismui formuojant doktriną savininko teisių ribojimų, atlyginimo už juos klausimais, kadangi savininko teisių į konkretų turtą įgyvendinimo ribojimai susiję su kitų asmenų teisių, įvairių konstitucinių vertybių apsauga, o nuosavybės teisių apimtis paprastai lemia turto vertę. Konstitucinio Teismo nutarimuose vystant savininko teisių apsaugos doktriną šių teisių ribojimo aspektu, ribojamų nuosavybės teisės turinį sudarančių savininko teisių priskyrimas konkrečiai teisių grupei (valdymo, naudojimo ar disponavimo) sudarytų prielaidas sistemiskai formuluoti konkrečias, detalias, aiškias doktrininės nuostatas.

Minėta, kad pirmą kartą tai, jog nei Konstitucija, nei galiojanti kitų įstatymų sistema, nei visuotinai pripažintos tarptautinės teisės normos nepaneigia galimybės įstatymų nustatytais sąlygomis ir tvarka nusavinti turtą arba apriboti jo valdymą, naudojimą ar disponavimą juo, Konstitucinis Teismas nurodė 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime. Tačiau vėlesniuose nutarimuose Konstitucinis Teismas

doktrinos šiuo aspektu beveik neplėtojo. Šiuo aspektu Konstitucinis Teismas iš dalies pasisakė 2020 m. liepos 8 d. nutarime, kuriame sprendė, ar neprieštarauja Konstitucijai nustatymas ribotos kompensacijos už naudojimąsi įstatymo nustatytais tinklų operatorių naudai servitutais, ribojančiais savininko galimybę naudoti žemę pagal paskirtį. Šame nutarime Konstitucinis Teismas situaciją, kuri lėmė reguliavimo, pagal kurį nustatyta skirtingas kompensacijos už naudojimąsi servitutais dydis, vertino atsižvelgdamas į tai, ar teisės naudoti žemę apribojimai jau buvo asmenims įgyjant nuosavybės teisę į ją, ar buvo nustatyti vėliau. Ir nors Konstitucinis Teismas šiame nutarime pažymėjo, kad įstatymu gali būti nustatyti Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintos nuosavybės teisės apribojimai, būtini energetikos infrastruktūrai įrengti ir eksploatuoti, kad būtų teikiama viešąjį interesą atitinkanti paslauga – saugus ir patikimas elektros energijos tiekimas visiems vartotojams, taip pat gali būti nustatomas maksimalus praradimų, patiriamų dėl nuosavybės teisės apribojimų, būtinų energetikos infrastruktūrai įrengti ir eksploatuoti, atlyginimo dydis, sistemiškai vertinant nutarimo motyvuojamąją dalį matyti, kad neprieštaraujančiu Konstitucijai pripažino tik tokį teisinį reguliavimą, kuriuo nustatytas maksimalus praradimų, patiriamų dėl nuosavybės teisės apribojimų, būtinų energetikos infrastruktūrai įrengti ir eksploatuoti, atlyginimo dydis taikomas asmenų, įgijusių nuosavybės teisę į žemę, kai jai jau buvo nustatyti apribojimai, atžvilgiu, t. y. tų asmenų, kurie negalėjo patirti praradimų, susijusių su galimybe naudoti žemę pagal paskirtį, atžvilgiu.

Deja, 2021 m. rugsėjo 28 d. nutarime, kuriame sprendė dėl reguliavimo, susijusio su pirmumo teise įsigyti privačią žemės ūkio paskirties žemę, atitiktis Konstitucijai, Konstitucinis Teismas, turėdamas unikalią progą vystyti teisės disponuoti turtu ribojimo siekiant bendros tautos gerovės, verslo plėtojimo užtikrinimo, žemės, kaip riboto išteklių, kuris yra žmogaus ir visuomenės išlikimo ir raidos sąlyga, tinkamo naudojimo ir pan. doktriną, tokia proga nepasinaudojo.

Be to, šio straipsnio autoriaus nuomone, Konstitucinis Teismas, plėtodamas doktriną savininko teisių apsaugos klausimais, 1999 m. kovo 16 d. nutarime be pagrindo išplėtė nuosavybės teisės turinį nurodydamas, kad valdymas, naudojimas ir disponavimas yra ne visos savininko teisės, kad labai svarbi apsauginė funkcija tenka tokiai subjektinei savininko teisei kaip teisė išreikalauti savo turtą iš svetimo neteisėto valdymo.

Asmens teisė į teismą *expressis verbis* yra įtvirtinta Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje, pagal kurią asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Ši asmens teisė Konstitucinio Teismo doktrinoje taip pat kildinama ir iš konstitucinio teisinės valstybės principo. Asmens teisė kreiptis į teismą gali būti aiškinama kitų žmogaus teisių ir laisvių kontekste, pavyzdžiui, nuosavybės teisių, laisvės reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją, žmogaus asmens neliečiamumo (Abramavičius, 2009, p. 21–40).

Taigi vien tai, kad *expressis verbis* Konstitucijoje įtvirtinta, t. y. konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą gali būti aiškinama ir kitų teisių, be kita ko, nuosavybės teisės kontekste, nesudaro pagrindo teigti, jog savininko teisė ginti pažeistą teisę yra viena iš nuosavybės teisės turinį sudarančių subjektinių savininko teisių. Iš kiekvienos subjektinės teisės turinio galima spręsti apie jos reikšmingumą, nes subjektinės teisės turėtojas, be kita ko, ir savininkas, yra tas asmuo, kuris turi teisę įgyvendinti turimos subjektinės teisės turinį sudarančias teises ir gauti (turėti) tos teisės teikiamą naudą. Galimybė apginti subjektinę teisę veiksmingomis įstatymuose nustatytomis (teisinėmis) gynimo priemonėmis tik užtikrina subjektinės teisės realumą, t. y. kad ši teisė nebus deklaratyvi, bet nieko, kuo galėtų pasireikšti subjektinės teisės naudingumas, jos turėtojui nesuteikia.

Išvados

1. Konstitucinės justicijos byloje, kuriose buvo sprendžiama dėl ribotą restituciją numatančio įstatymo normų atitikties Konstitucijai, nebuvo pagrindo spręsti dėl jų atitikties Konstitucijos 23 straipsnio 3 daliai. Šiose bylose buvo pagrindas spręsti dėl jų atitikties Konstitucijos 23 straipsnio tik 1 ir 2 dalims, taip pat tokių normų atitikties Konstitucijai turėjo būti vertinama sprendžiant, ar jos neprieštaravo Konstitucijos preambulėje įtvirtintam teisingumo ir teisinės valstybės siekiui.
2. Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje nurodyti visuomenės poreikiai – tai visos visuomenės ar jos dalies interesai, visada konkretūs ir aiškiai išreikšti konkrečiam nuosavybės objektui, kurie objektyviai negalėtų būti patenkinti, jeigu nebūtų paimtas ir visuomenės poreikiams tenkinti panaudotas konkretus nuosavybės objektas.
3. Nuosavybė visuomenės poreikiams gali būti paimama tik pasiekus susitarimą su savininku dėl atlyginimo už ją arba ginčą dėl teisingo atlyginimo, kuris turi būti lygiavertis paimamai nuosavybei, išsprendus teisme, išskyrus atvejus, kai nedelsiant nepatenkinus visuomenės poreikio bus pakenkta gyvybiškai svarbiems ar kitiems ypač reikšmingiems visuomenės interesams. Tokiais atvejais ginčą nagrinėjantis teismas gali leisti pradėti naudoti nuosavybę visuomenės poreikiams tenkinti dar iš esmės neišsprendus ginčo dėl atlyginimo už paimamą nuosavybę dydžio.
4. Pagal Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį galimi tik įstatyme numatyti, demokratinėje visuomenėje būtini ir proporcingumo principą atitinkantys nuosavybės ribojimai, jeigu jais nepaneigiama nuosavybės teisės esmė, t. y. jeigu ribojimais neperžengiamos tokios protingai suvokiamos ribos, kurias peržengus nuosavybės teisės turinį sudarančių teisių įgyvendinti būtų neįmanoma.

5. Konstitucinio Teismo doktrinoje vartojama formuluotė „valdymas, naudojimas ir disponavimas“, apibrėžianti nuosavybės teisės turinį sudarančias savininko teises (savininko teisių triada), yra konstitucinė. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje vystant savininko teisių apsaugos doktriną šių teisių ribojimo aspektu, ribojamų nuosavybės teisės turinį sudarančių savininko teisių priskyrimas konkrečiai teisių grupei (valdymo, naudojimo ar disponavimo) sudarytų prielaidas sistemiskai formuluoti konkrečias, detalias, aiškias doktrines nuostatas.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos 1990 m. kovo 11 d. įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“ (1990). *Vyriausybės žinios*, 9-224.
4. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ (1991). *Lietuvos aidas*, 140-0.
5. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas (1997). *Valstybės žinios*, 65-1558.

Specialioji literatūra

1. Abramavičius, A. (2009). Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 3(117), 21–40.
2. Baublys, L. (2008). Teisingumo įgyvendinimas atkuriant nuosavybės teises Lietuvoje. *Konstitucinė jurisprudencija*, 1, 321–338.
3. Ruškytė, R. (2009). Nuosavybė ir nuosavybės apsauga Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Konstitucinė jurisprudencija*, 14, 267–288.
4. Svetikaitė, R. (2006). Nuosavybės teisių atkūrimas – konstitucijos garantuojama vertybė. *Teisė*, 60, 139–151.
5. Svetikaitė, R. (2007). Visuomenės poreikis kaip nekilnojamojo turto išpirkimo sąlyga. *Teisė*, 63, 88–106.
6. Svetikaitė, R. (2008). *Nuosavybės teisių atkūrimas kaip konstitucinė garantija*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
7. Švilpaitė, E. (2002). Konstitucija ir nuosavybės teisės apribojimo galimybės. *Jurisprudencija*, 30(22), 66–74.

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 70-1320.

2. Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-116.
3. Konstitucinio Teismo 1994 m. gegužės 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 42-771.
4. Konstitucinio Teismo 1995 m. kovo 8 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 22-516.
5. Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-915.
6. Konstitucinio Teismo 1997 m. balandžio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 31-770.
7. Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 57-1605.
8. Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 95-2642.
9. Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 26-740.
10. Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 29-938.
11. Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 93-4000.
12. Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 24-1004.
13. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 30-1050.
14. Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 76-3018.
15. Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 58-2182.
16. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 8 d. nutarimas. *TAR*, 15246.
17. Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *TAR*, 20273.